

TÜRK DİLİ II

Hafta 13

Okutman Engin ÖMEROĞLU

YAZILI VE SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİ

1. Yazılı Anlatım Türleri

1. 2. Nesir Yazıları

1. 2. 1. Olay Yazıları

1. 2. 1. 1. Masal

Halk dilinde oluşan kulaktan kulağa günümüze kadar gelen söyleyeni belli olmayan en eski edebi ürün masaldır. Masallar daha sonra derleyiciler tarafından derlenerek yazıya aktarılmıştır. Hemen hemen bütün dünya edebiyatlarında vardır.

Masallarda olaylar tamamen hayal ürünüdür. Yer ve zaman belli değildir. Kahramanlar olağanüstü özellikler gösterebilir. Olağanüstü devler, yaratıklar, hayvanlar bulunabilir.

Masalın nasıl çıktığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Kimilerine göre masallar rüyalarından çıkmıştır. Masallardaki iyiler hep iyi, kötüler hep kötüdür. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Masallarda eğitcilik esastır. Çoğu kez evrensel konular işlenir. Bu yüzden masallardaki kahramanlar, hatta olaylar bir başka ülkenin masallarına benzeyebilir. Dünya edebiyatında bu türün en eskisi *fabl* türünün de en eski örneği olan Hintli yazarın derlediği **Kelile ve Dimne**'dir. Daha sonra Yunan edebiyatının önemli temsilcisi **Ezop**'tur. Yine dünya edebiyatından **Andersen**, **Grimm**, **Binbir Gece Masalları** ünlüdür.

Türk edebiyatında masal derlemelerini yapan **Tahir Alangu**, **Eflatun Cem Güney**, **Pertev Naili Boratav** ile **Macar İgnace Kunoş**'tur.

Ayrıca **Behçet Necatigil**'in Hint Masalları'ndan tercüme ettiği **Tûtiname** adlı masal kitabı da meşhurdur.

Türk masalları tekerleme (*Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, pire berber iken, ben anamın, babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken, babam düştü beşikten, ben fırladım eşikten, babam kaptı küreği, annem aldı maşayı, gösterdiler kapının ardındaki köşeyi...*) bölümüyle başlar. Tekerleme bazen kısa bazen uzun olabilir. Tekerlemenin masalda anlatılan konuyla ilgisi yoktur. Sadece masalı dinleyen çocukları eğlendirmek onların dikkatini çekmek için söylenir. Bir sayfayı bulan tekerlemelerden bahsedilebilir. Masalın sonu da hep aynıdır. Türk masallarının sonunda kötüler hep kaybedip iyiler her zaman kazanır ve masallar *"Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine"* diye sona erer.

Ayrıca edebiyatımızda seri halindeki **Keloğlan** masallarının dışında **Bekri Mustafa**, **İncili Çavuş...** gibi güldürücü masallarımız da vardır.

Fabl: Hayvan masallarına fabl denir. Hayvanlar konuşturularak insanlara bir ders vermek amacıyla oluşturulan masallara fabl denir. Dünyada bu türün ilk örneğini Hintli filozof **Beydaba Kelile ve Dimne**; ayrıca Yunanlı **Ezop** vermiştir. Ayrıca 15. Asırda yaşamış **La Fontain** de bu türün önemli temsilcisidir. Tanzimat döneminde Şinasi La Fontain'den tercümeler yapmıştır. Cumhuriyet döneminde **Orhan Veli Kanık** da La Fontain'in masallarını manzum bir biçimde dilimize aktarmıştır.

Türk edebiyatındaki ilk fabl türü olarak **Seyhi**'nin "**Harname**"sini gösterebiliriz.

Karga İle Tilki

Bir dala konmuştu karga cenapları;
Ağzında bir parça peynir vardı.
Sayın tilki kokuyu almış olmalı,
Ona nağme yapmaya başladı:
"-Ooo! Karga cenapları, merhaba!
Ne kadar güzelsiniz, ne kadar şirinsiniz!
Gözüm kör olsun yalanım varsa.
Tüyleriniz gibiyse sesiniz,
Sultanı sayılırsınız bütün bu ormanın."
Keyfinden akli başından gitti bay karganın.
Göstermek için güzel sesini
Açınca ağzını, düşürdü nevaiesini.
Tilki kapıp onu dedi ki: "Efendiciğim,
Size güzel bir ders vereceğim:
Her dalkavuk bir alığın sırtından geçinir,
Bu derse de fazla olmasa gerek bir peynir."
Karga şaşkın, mahcup, biraz da geç ama
Yemin etti gayrı faka basmayacağına.

(Orhan Veli Kanık)

1. 2. 1. 2. Öykü (Hikâye)

Yaşanabilir olayları anlatan edebî yazılara hikâye (öykü) denir. Hikâye Romana göre daha kısa yazılardır. Hikâyelerdeki kahramanlar bir ya da birkaç kişiden oluşabilir; kahramanların derinliklerine inilmez. Hikâyede bir olay, olayın geçtiği mekân, zaman, olayı gerçekleştiren kişiler vardır. Hikâyeler giriş (serim) gelişme (düğüm) sonuç (çözüm) bölümlerinden oluşur. Edebiyatımıza, Batı'dan giren hikâyelere geleneksel kültürümüzde "kıssa" adı verilmiş, insanlara ahlâkî bir ders verme amacı güdülmüştür. Ayrıca eski edebiyatımızdaki "**mesneviler**" de bir çeşit manzum hikâyedir.

Hikâyeler anlatım biçimine göre **olay hikâyesi**, **durum hikâyesi** diye ikiye ayrılır. Olay hikâyesinde olaylar zinciri; kişiler, mekân, zaman, unsurlarına göre gelişir. Bu türe, **Guy de Maupassant** tarafından geliştirildiği için, "Maupassant tarzı hikâyeler" de denir. Bu tarzın edebiyatımızdaki öncüsü **Ömer Seyfettin**'dir.

Olaydan çok psikolojik tahlillere, yorumlara dayanan, genellikle bir sonuca bağlanmayan kişilerin iç dünyalarındaki çatışmaları anlatan hikâyelere "durum hikâyesi" denir. Durum hikâyesini **Anton Çehov** tarafından olgunlaştırıldığı için "Çehov tarzı hikâye" adıyla da anılır. Bu tarzın edebiyatımızdaki temsilcisi ise **Sait Faik Abasıyanık**'tır.

Hikâye türünün kaynağı olarak eski Hint gösterilir. İtalyan **Boccaccio**'nun **Decameron** adlı eseri bu türün ilk örneğidir. Ayrıca İspanyol Cervantes önemli temsilcilerindendir.

Modern hikâyeciliğimizin ilk örnekleri; **Şemsettin Sami**'nin **Küçük Şeyler**'i, ile **Nâbizade Nazım**'ın **Karabibik**' adlı eserleridir.

1. 2. 1. 3. Roman

Olmuş ya da olabilecek olayların edebî bir dille anlatıldığı uzun yazılara roman denir. Romanlar kişi, mekân, zaman, olay unsurları üzerine kurulur. Ele aldıkları konulara göre; *tarihî*, *siyasî*, *belgesel*, *sosyal*, *polisye*, *macera*, *psikolojik (tahlil)*, *biyografik*, *çocuk romanları* diye bölümlere ayrılabilir.

Roman bir dil sanatıdır; romanda; tasvir, tahlil, diyalog gibi ifade çeşitlerinden yararlanılır. **Tasvir:** Romandaki kişiler ve romandaki çevre, eşyalar tasvir edilerek göz önüne serilir; sözcüklerle adeta resim yapılır. **Tahlil:** Romandaki kişilerin ruh halleri ayrıntılarıyla verilir, kişilerin karakterleri, duyguları, düşünceleri ortaya konur. **Diyalog:** Romandaki kişiler karşılıklı konuşturulur. Bu konuşmalar ya tırnak işareti ile ya da konuşma çizgisi ile gösterilir.

Roman türü Batı'da gelişmiştir. İlk romancı İspanyol Cervantes'tir. **Cervantes'in Don Kişot** adlı romanı bu türün ilk örneği kabul edilir. Daha sonra Fransa, İngiltere, Rusya' Amerika'da bu tür çok gelişmiş; dünya çapında birçok ünlü romancı yetişmiştir.

Türk edebiyatında ilk Batılı roman 1860 yılında Tanzimat'tan sonra başlar. Önce Fransız romanları tercüme edilir. İlk tercüme roman **Yusuf Kamil Paşa'nın** Fenelon'un **Telemak** isimli eseridir. Bu romandan sonra Şemsettin Sami'nin Victor Hugo'nun Sefiller'ini tercüme eder. Tercüme romanlardan sonra ilk telif romanlarımız yazılır. Bunların ilki, **Şemsettin Sami'nin Taaşuk u Talat ve Fitnat** (1872), daha sonra **Namık Kemal'in İntibah** (1876), Cezmi (1881), **Sami Paşazâde Sezai'nin Sergüzeşt** (1888) Nabızade Nazım'ın **Zehra** (1896), **Recaizâde Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası** (1898) dır. Bu romanlar teknik yönden çok zayıf, basit romanlardır.

Tanzimat'tan sonraki Servet-i Fünûn döneminde teknik yönden daha iyi romanlar yazılmaya başlandı. Bu dönemde Batı romanlarına benzer romanlar yazıldı. Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edib Adıvar, Mithat Cemal Kutay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu... gibi birçok romancımız tekniği iyi, güzel romanlar yazmışlardır.

Günümüzde de roman türü diğer türlere göre en çok rağbet gören, okunan türlerdendir. Bu gün de dünya çapında okunan romancılarımız vardır. Diğer türlerde olduğu gibi bu türde de Türk edebiyatı hayli ileri durumdadır.

Bugün bütün dünyada roman, en popüler, en çok okunan, tercih edilen edebi tür olmuştur.

1. 2. 1. 4. Tiyatro

Tiyatro en eski edebî türlerden biridir. Yaşanabilir olayları belirli kişilerle konuya uygun bir dekor ve belli bir sahne içinde topluluk önünde canlandırma sanatına tiyatro denir. Tiyatroya; “oyun, piyes” de denir.

Bugünkü tiyatronun temeli eski Yunan'da atılmıştır. M. Ö. 5. yüzyıldaki **Diyonizos** şenliklerinde oyunlar oynanırdı. Bu oyunların gelişmesiyle Yunan **Tragedyası** doğmuştur.

Ülkemizde tiyatronun temeli Tanzimat döneminde atılmıştır. Tanzimat'a kadar Karagöz, ortaoyunu, kukla gibi seyirlik oyunlar vardı. Tanzimat döneminde **Şinasi'nin Şair Evlenmesi** ilk tiyatro eseridir. Daha sonra Namık Kemal, Ahmet Mithat, Ebüziya Tevfik, Ahmet Vefik Paşa, Abdühhak Hamid, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem tiyatro türünde eserler vermişlerdir. Tiyatronun sahneye Konuluş biçimine göre; Trajedi (tragedya), Komedi (komedy), Dram, Müzikli tiyatro... gibi bölümleri vardır.

1. 2. 1. 5. Gezi Yazısı (Seyahat)

Yazarın gezip gördüğü yerleri edebî bir dille kaleme aldığı yazılara denir. Gezi yazıları bir çeşit gezi hatıralarıdır. Dünyada bu türün en önemli yazarı Venedikli Marco Polo ve Arap Tancalı İbnî Batuta'dır.

Türk edebiyatında ilk örneklerini Seydi Ali Reis (?- 1562) **Mirat'ül-Memâlik** (Ülkelerin Aynası) ile Evliya Çelebi (1611-1682) **Seyahatnâme**; adlı eserleriyle vermiştir.

Bu yazarlardan sonra; Ahmet Mithat Efendi, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, Fali Rıfkı Atay, Reşat Nuri Güntekin, İsmail Habib Sevük önemli gezi yazarlarımızdandır.

1. 2. 1. 6. Anı (Hatıra)

Yazarın başından geçen olayları edebî bir dille kaleme aldığı yazılara anı (hâtıra) denir. Anılardaki olaylar gerçek olduğundan yazar bunları değiştirmez. Olayları anlatırken bu olayların çevresindeki kişileri, olayları da anlatır. Anılarda kişinin hayatının tamamının yazılması şart değildir; kişinin hayatından belli bir dönem ele alınabilir. Anı türünde, kişisel ağır basmakla birlikte olaylar karşısında yazarın yansız olması beklenir.

Anı Batı edebiyatında çok yaygın bir türdür. Eski Yunan edebiyatında Ksenophon'un Anabasis adlı eseri ilk anı türüdür. Türk edebiyatında ilk anı türü Hindistan'da Türk-Moğol imparatorluğunu kuran şair, devlet adamı **Babür Şah**'ın **Babürnâme** adlı eseridir. Daha sonra Ziya Paşa, Halit Ziya Uşaklıgil, Fali Rıfkı Atay, Ruşeh Eşref Ünaydın, Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) Muallim Naci, Ebuzziya Tevfik, Ali Suavi... önemli anı yazarlarımızdandır.

1. 2. 1. 7. Biyografi

Biyografinin sözlük anlamı “hayat çizgisi” dir. Biyografi yazılarında ünlü kişilerin; devlet adamlarının, sanatçıların, sporcuların hayatını anlatan yazılara biyografi yazısı denir. Biyografi yazılarında; yaşam öyküsü, gelecek kuşaklara örnek olacak kişilerin başarılarını, önemli buluş yapmış bilim adamlarının geçirdikleri psiko-sosyal değişimler açıklanır. Bu yönüyle gelecek kuşaklara faydalı olan yazılardır.

Eski edebiyatımızda şairlerin hayatlarını anlatan **Şuara Tezkireleri** bu tür yazıların ilk örnekleri sayılabilir. Ayrıca **Ali Şir Nevai** de (**Mecalisü'n-nefais**) Türk edebiyatındaki ilk biyografik eseri yazmıştır.

Edebiyatımızda en ünlü diğer biyografi yazıları şunlardır: Namık Kemal- Mithat Cemal Kuntay Bir Dehanın Romanı- Hasan Ali Yücel Bir Fikir Adamının Romanı – M. Emin Erişirgil Namık Kemal'in Hayatı- Vasfi Mahir Kocatürk Tek Adam (Atatürk'ün hayatı)- Şevket Süreyya Aydemir...

Otobiyografi: Biyografi yazılarından başka ünlü bir kişinin kendi hayatını kendi kaleme aldığı yazılar da vardır. Bu yazılara “**otobiyografi**” denir. Biyografide yazar ünlü bir kişinin hayatını yazarken otobiyografide yazar yazıdaki kişinin kendisidir. Bu yönüyle anıya benzer; ancak otobiyografi yazılarını “Anı” türünden ayrı tutmak gerekir. Anıda yazar kendi hayatını anlatmaz; kendi dönemindeki kendi çevresindeki gelişen olayları anlatır.

1. 2. 2. Düşünce Yazıları

1. 2. 2. 1. Makale

Makaleler bilimsel yazılardır. Yazarın herhangi bir konuyu araştırıp bilimsel bir üslupla düzenlediği düşünce yazılarına makale denir. Her konuda makale yazılabilir. Yazar ele aldığı konuyu inandırıcı kılmak için bilimsel verilerden yararlanır. Kaynaklarını dipnotlarda belirtilir. Makalelerde yazar ele aldığı konuyu araştırır, ayrıntılarıyla inceler ve okuyucuya aktarır. Makalelerde sınırlama yoktur. Bir sayfa da olabilir 10-20 sayfa da olabilir.

Makalede günlük konuşma diline, senli benli ifadeler, süslü kelimelere yer verilmez. Yazar ele aldığı konuyu bir sonuca bağlar; bunu yaparken iddia ettiği, öne sürdüğü görüşünü bilimsel olarak ispat eder, düşüncelerini somut hale getirir.

Makaleler giriş, gelişme, sonuç bölümlerinin bulunduğu bir kompozisyon bütünlüğü içinde yazılır.

Gazeteciliğin gelişmesi ile bu tür de gelişmiş, edebî dünyamızda yerini bulmuştur.

Edebiyatımızda ilk makale yazarı Tanzimat yazarlarından **Şinasi**'dir. **Tercüman-ı Ahval** gazetesinde yazdığı **Mukaddime** ilk makale sayılır.

Şinasi'yi Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ziya Gökalp, Ali Suavi, Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarlar izler. Bu gün ise bütün üniversitelerimizdeki akademisyenler ve üniversitelerin, akademisyenlerin dışında da birçok araştırmacı tarafından makale yazılmakta, yayımlanmaktadır.

Bugün gazetelerimizde birçok köşe yazarı vardır. Bu yazarların yazılarına, “makale” denilse de makale değildir; çünkü bu yazarlar yazılarını genellikle makalenin dışında söyleşi, fıkra, deneme türünde yazmaktadır. Makale olanları vardır, ancak bunlar sınırlı sayıdadır.

1. 2. 2. 2. Fıkra

Yazarın herhangi bir konuda kendi görüşlerini ortaya koyduğu yazılara fıkra denir. Gazete ve dergilerdeki köşe yazıları genellikle fıkra türündedir. Fıkroda yazar, makalenin aksine öne sürdüğü, savunduğu konuları ispatlamak durumunda değildir. Hemen hemen her konuda fıkra yazılabilir. Bu bakımdan gazetelerdeki köşe yazarlarının sık kullandığı bir yazı türüdür. Fıkra türünde yazarlar, genellikle günlük konuları ele alır ve ele aldıkları bu konuları bilimsel olarak ispatlama zorunluluğu yoktur. Konu basitçe incelenir, konunun derinliğine inilmez.

Uyarı: Fıkraları, güldürücü fıkralarla (hikâyelerle) karıştırmamak lazımdır. Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, Bektaşî fıkraları bu tür güldürücü fıkralardandır.

1. 2. 2. 3. Söyleşi (Sohbet)

Herhangi bir güncel konu üzerine yazılan yazılara sohbet denir. Sohbet tıpkı makaleler gibi düşünce yazılarıdır; ancak makaleler konuyu bilimsel olarak ortaya koyarken sohbette yazarın ele aldığı konuyu bilimsel olarak ispat etme gereği yoktur. Söyleşiler bu yönüyle fıkraya benzer, ancak aralarında üslup farkı vardır. Söyleşide yazar konuyu okuyucuyla konuşuyormuş gibi senli benli bir üslupla anlatır. Konulara fazla derinlemesine girilmez. Sohbetler makaleler gibi uzun değildir. Gazetelerdeki, dergilerdeki köşe yazılarının birçoğu bu türde yazılardır.

1. 2. 2. 4. Deneme

Yazarın, herhangi bir konudaki görüşlerini belli bir sonuca bağlamadan yazdığı düşünce yazılarına deneme denir. Deneme türünde yazar kendi kendisiyle konuşuyormuş gibi düşüncelerini ortaya koyar. Sorular sorar, yine bu sorulara kendi cevap verir. Ele aldığı konuları belli bir sonuca bağlamaz. Yazar öne sürdüğü düşünceleri iddiasız bir şekilde ortaya koyar. Bu konular yazarın kendi kişisel dünya görüşüne göre ortaya konulur. Bu yazılar bu yönüyle söyleşiye benzer aralarındaki fark ise söyleşide giriş gelişme ve sonuç bölümü vardır; yazar ele aldığı konuyu bir sonuca bağlar. Denemede ise bir sonuca bağlamadan yazısını bitirir. Konudan konuya geçebilir.

Bu türü dünya edebiyatına ilk defa sunan kişi, Fransız **Montaigne**'dir. (Denemeler) Montaigne'den sonra birçok yazar bu türde eserler ortaya koymuştur. Alain, F. Bacon, T.S. Elliot, Andre Gide, Jean Paul Sartre...

Bizim edebiyatımızda ise; **Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Mehmet Kaplan, Cemil Meriç, Sabahattin Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday, Necati Cumalı, Cemal Süreyya**... gibi yazarlar deneme türünün tanınmış yazarlarındandır.

Örnek:

Öğrenimden kazancımız, daha iyi ve daha akıllı olmaktır. Epiharmus der ki, insan, düşünce ile görür ve duyar, her şeyden istifade eden, her şeyi düzen koyan, başa geçip idare eden düşüncedir. Geri kalan her şey kör, sağır ve cansızdır. Şu muhakkak ki çocuğa, kendiliğinden hiçbir şey yapmak hürriyetini vermemekle onu korkak bir köle haline sokuyoruz. Retorik ve gramer üzerine, Çiçeron'un şu veya bu cümlesi hakkında öğrencisinin ne düşündüğünü kim sormuştur? Bunları, Allah sözü gibi hafızalarımıza bütün teferruatıyla yapıştırırlar, harfler ve kelimeler, ifade edilen şeyin özü haline gelir. Ezber bilmek, bilmek değildir;

hafızamıza emanet edilen her şeyi saklamaktır. İnsan, kendiliğinden bildiği her şeyi âmirine bakmadan, gözlerini kitaba çevirmeden istediği gibi kullanır. Tamamıyla kitaptan olan bir bilgi, ne sıkıcı bilgidir. Böyle bir bilginin bir süs olarak kullanılmasına bir şey demem, fakat temel olarak kullanılmasın. Nitekim Eflatun, gerçek felsefenin sağlam irade, inanç ve dürüstlük olduğunu, gayeleri başka olan diğer bilimlerinse, sadece bir süs olduğunu söyler.

(Denemeler, Montaigne)

1. 2. 2. 5. Eleştiri Yazıları

Herhangi bir sanat dalı ve bu sanatla uğraşan kişiler ve sanatı ile ilgili yazılmış edebî yazılara eleştiri yazıları denir. Eleştiri, bu sanat eserlerinin ve sanatçılar hakkında değerlendirme yapar. Eleştiri yazarlarına eleştirmen adı verilir. Eleştirmen bir sanat eserinin iyi ve kötü yanlarını objektif olarak oraya koyan kişidir, bu yüzden eleştirmen tarafsız olmalı ve değerlendirmelerinde objektif olmalıdır. Eleştirmenin bir görevi de okuyucu ile sanatçı arasında köprü kurmaktır.

Tür olarak eleştiri Batı edebiyatında XIX. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Eleştiride iki temel akım vardır: Bilimsel eleştiri, izlenimci eleştiri.

Eleştiri, Batı'da bilimsel eleştirinin öncüsü de sayılan Fransız **Hippolyte Taine** ile başlamıştır. İzlenimci eleştirinin öncüsü Fransız **J. Le Maitre**'dir.

Edebiyatımızda Eleştiri yazıları Tanzimat döneminde yazılmaya başlanmıştır. Başlıca eleştiri yazarlarımız şunlardır: **Hüseyin Cahit Yalçın, Reşat Nuri Güntekin**, Cumhuriyet döneminde ise; **Nurullah Ataç, Vedat Günyol, Mehmet Kaplan, Asım Bezirci, Fethi Naci...**